

Social Awareness in Contemporary Thai Novels (1977-2004)

Thamnong Wongphut¹, Duangmon Chitchamnong² and Narumon Karnchanathat³

¹Ph.D.Candidate (Thai),

E-mail: worldviews@bunga.pn.psu.ac.th

²Ph.D.(Thai), Associate Professor,

Department of Thai,

³Ph.D.(TEFL), Associate Professor,

Department of Western Languages,

Faculty of Humanities and Social Sciences, Prince of Songkla University

Abstract

This article is intended to study 19 outstanding novels of social consciousness during the year 1977 to 2004. It is found that the distinctive common theme of these novels of the three decades was cultural criticism and opposing the prevailing unhealthy paradigm of thought. To achieve this aim the novelists encourage readers' thoughtful examination to distinguish between real values and illusion through experience of individuals who may have insignificant social status. Moreover, the novelists raise our consciousness of the fact that in this materialistic context, we have lost certain value especially the values that reinforce virtues through the way of thinking that enhances the co-existence between man and man as well as between man and nature. Part of the philosophical content of these novels reveals in-depth analysis of human nature which can not be classified as black and white, or as actors and those being acted upon. Thus, their outstanding view is that man is both the cause of problems and the provider of solution. Some of the philosophical novels raise an awareness of the value of life and the real meaning of humanness in order to create the power of wisdom necessary in the fight against the captivation of made-up things, particularly in the capitalistic system of the borderless world which becomes more and more a powerful intellectual trap. The awareness of the evil and complexity of problems in the real world is the source of the consensus that the solution of such great problems lies in the restoration of our cultural capital that used to provide and sustain social strength which is the root of the rural culture and the spiritual of Buddhism.

Keywords: contemporary Thai novels, social awareness

สำนึกทางสังคมในนวนิยายไทยช่วงปี พ.ศ.2520-2547

ทำนอง วงศ์พุทธ¹, ดวงมณ จิตรจำนงค์² และนฤมล กาญจนทัต³

¹นักศึกษาระดับปริญญาเอก (ภาษาไทย),

E-mail: worldviews@bunga.pn.psu.ac.th

²อ.ด.(ภาษาไทย), รองศาสตราจารย์,

ภาควิชาภาษาไทย,

³Ph.D.(TEFL), รองศาสตราจารย์,

ภาควิชาภาษาตะวันตก,

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษานวนิยายแห่งความสำนึกเชิงสังคมในช่วงปี พ.ศ. 2520-2547 ที่มีความโดดเด่นจำนวน 19 เรื่อง ผลการศึกษาปรากฏว่า นวนิยายในช่วงเวลาร่วม 3 ทศวรรษนี้มีเนื้อหาทางความคิดที่โดดเด่นคือ การวิพากษ์วิจารณ์วัฒนธรรมต่อต้านระบบความคิดที่ครอบงำสังคม โดยใช้วิธีการทางวรรณศิลป์กระตุ้นการพินิจแยกแยะคุณค่าที่จริงแท้กับภาพลวงตาอย่างฉาบฉวยผ่านประสบการณ์ของบุคคล ซึ่งอาจจะไม่ได้มีสถานะสำคัญทางสังคม ในอีกด้านหนึ่ง นักประพันธ์ก็ได้กระตุ้นเตือนให้ตระหนักว่าในท่ามกลางบริบทของความเจริญทางวัตถุเราต้องสูญเสียคุณค่าบางอย่าง โดยเฉพาะคุณค่าที่เสริมสร้างคุณธรรมด้วยวิถีคิดที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันทั้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับธรรมชาติ ขณะที่ส่วนหนึ่งของเนื้อหาทางปรัชญาแสดงการวิเคราะห์ปัญหาอย่างตั้งลึกถึงผู้ธรรมดาภายในของมนุษย์ ซึ่งไม่อาจแบ่งแยกเป็นภาพขาวดำระหว่างผู้กระทำกับผู้ถูกกระทำ ทศนะต่อมนุษย์ในฐานะที่เป็นทั้งมูลเหตุแห่งปัญหา และผู้ให้ทางออกจึงเป็นแนวคิดที่โดดเด่น นวนิยายเชิงปรัชญาบางเรื่องใช้การกระตุ้นความสำนึกต่อคุณค่าของชีวิต และความหมายที่แท้ของความเป็นมนุษย์เพื่อสร้างพลังความรู้เท่าทันที่จักต้านทานความลุ่มหลงในสิ่งสมมุติ โดยเฉพาะในระบบทุนนิยมของโลกไร้พรมแดนที่นับวันยิ่งทวีอำนาจจนกลายเป็นกับดักทางสติปัญญา ความตระหนักถึงความเลวร้ายและความซับซ้อนของปัญหาในโลกของความเป็นจริง เป็นที่มาของทศนะที่เห็นพ้องกันว่าทางออกของปัญหาใหญ่หลวงเช่นนี้ก็อยู่ที่การกอบกู้ทุกหนทางวัฒนธรรมที่เคยสร้างความเข้มแข็งและจรรโลงสังคมอดีต นั่นก็คือรากของวัฒนธรรมชนบทและแสงสว่างทางปัญญาของพุทธศาสนา

คำสำคัญ: นวนิยายไทยร่วมสมัย, สำนึกทางสังคม

บทนำ

ในฐานะที่วรรณคดีศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของวิทยาการทางมนุษยศาสตร์อันเป็นวิทยาการที่มุ่ง “แสวงหาความหมายและคุณค่าของประสบการณ์มนุษย์” (เจตนา นาควัชระ, 2538, 225) เป้าหมายหลักของวรรณคดีศึกษาย่อมอยู่ที่การค้นหาความหมายและคุณค่าของประสบการณ์ในบทประพันธ์ การประเมินคุณค่าตัวงานจึงมิใช่การพิจารณาประสบการณ์ทางสุนทรียะแต่เพียงโดดๆ โดยปราศจากการเชื่อมโยงกับความคิดที่มีคุณค่าต่อชีวิตและสังคม นั่นหมายความว่าสุนทรียภาพที่บำรุงจิตใจผู้รับนั้น เป็นความงามที่ต้องเชื่อมโยงกับหลักการทางจริยธรรมหรืออาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า สุนทรียภาพที่นักวรรณคดีถือว่า มีคุณค่า คือสุนทรียภาพที่ประสานกับความคิดในทางสร้างสรรค์อันเป็นคุณค่าต่อชีวิตและสังคมมนุษย์

ในส่วนของวรรณกรรมไทย ผลงานซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่ามิมีบทบาทกระตุ้นการเฟื่องฟูในชีวิตและสังคม ก็คือวรรณกรรมในช่วงทศวรรษ 2520 หรือช่วงหลัง 6 ตุลาคม 2519 ความโดดเด่นของวรรณกรรมในช่วงนี้อยู่ที่การมองปัญหาอย่างลุ่มลึกด้วยวิธีการที่เป็นปรัชญา ดังที่ เจตนา นาควัชระ (2547, 359) เห็นว่าทศวรรษ 2520 เป็นช่วงที่ “วรรณกรรมแห่งความสำนึกเชิงสังคม”¹ แปรมาเป็นวรรณกรรมแห่งความสำนึกเชิงปรัชญา คือไม่ได้เน้นแต่การต่อสู้ทางชนชั้น เพื่อแก้ไขปัญหาการกดขี่ขูดรีดของอภิสิทธิ์ชนเหมือนยุคก่อน มีข้อบ่งชี้ว่า นักประพันธ์มองปัญหาสังคมในแง่ที่หลากหลายขึ้น และมองมูลเหตุของปัญหาในระดับลึก โดยพินิจวิเคราะห์ทั้งธรรมชาติของความเป็นมนุษย์และพฤติกรรมที่บกพร่อง ที่อาจจะเชื่อมโยงกับการครอบงำของวัฒนธรรมบางประการ อาทิ ความคิด ความเชื่อ และค่านิยม จนเกิดความมีตมทางปัญญาที่บดบังความซับซ้อนของปัญหาและแก่นแท้ของความเป็นมนุษย์

แม้ปัญหาความอยู่ดีมีสุขในสังคมยังเป็นเนื้อหาที่นักประพันธ์ให้ความสนใจ แต่เห็นได้ว่ามูลเหตุไม่จำเป็น

ต้องมาจากความยากจนข้นแค้น หรือการเอารัดเอาเปรียบเสมอไป แต่อาจจะเกิดจากข้อบกพร่องของวิถีคิดของสังคม การมุ่งวิเคราะห์มูลเหตุของปัญหาที่ระบบความคิดอย่างเชื่อมโยงกับข้อบกพร่องของสังคมดังกล่าวนี้ ทำให้วรรณกรรมแห่งความสำนึกเชิงสังคมมีความโดดเด่นในแง่การวิพากษ์วิจารณ์วัฒนธรรม และพัฒนาไปสู่ลักษณะเฉพาะอีกประการหนึ่งคือ การวิเคราะห์ปัญหาสังคมด้วยวิธีการที่เป็นปรัชญา ในเมื่อวัฒนธรรมของสังคมเป็นสิ่งที่สมาชิกของสังคมสร้างขึ้น ปัญหาสังคมอันเกิดจากข้อบกพร่องในธรรมชาติของมนุษย์ ที่เชื่อมโยงกับจุดอ่อนทางวัฒนธรรม ก็ย่อมจะเป็นภาวะในความรับผิดชอบของบุคคลทุกกลุ่มทุกชนชั้นที่จะคิดแก้ไข การพินิจวิเคราะห์ปัญหาสังคมจึงไม่แยกขาดจากการมองปัญหาปรัชญา เพราะในที่สุดแล้วก็จำเป็นต้องวิพากษ์วิจารณ์ระบบโลกทัศน์อันสั่งสมขึ้นในชีวิตและประสบการณ์ของมนุษย์ ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของทั้งวัฒนธรรมและการสร้างระบบปรัชญาของมนุษย์และสังคม (อมร โสภณวิเศษจรัส, 2514, 7) ในฐานะที่ทั้งผู้กระทำและผู้ถูกกระทำต่างเป็นสมาชิกของสังคมและอาจจะมิระบบคุณค่าร่วมกันไม่มากก็น้อย ปัญหาจึงไม่น่าจะมาจากเฉพาะผู้กระทำแต่ฝ่ายเดียวแต่อาจจะมาจากผู้ถูกกระทำเองด้วย

การวิเคราะห์ปัญหาด้วยวิธีการที่เป็นปรัชญา รวมทั้งการวิพากษ์วิจารณ์วัฒนธรรม ไม่ได้เป็นแนวทางสำคัญของวรรณกรรมแห่งความสำนึกเชิงสังคมเฉพาะช่วงทศวรรษ 2520 เท่านั้น หากแต่ยังเป็นลักษณะเฉพาะที่สืบทอดมาสู่วรรณกรรมประเภทนี้ในช่วงถัดมาอีกเกือบ 2 ทศวรรษ จนกระทั่งถึงปัจจุบัน นวนิยายกลุ่มนี้เห็นว่าความตระหนักต่อปัญหาโดยพินิจต่อมูลเหตุที่เชื่อมโยงกันระหว่างธรรมชาติของมนุษย์ วัฒนธรรมและกลไกของสังคม เป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก ในขณะที่เดียวกันก็ตั้งคำถามที่เสริมสร้างสำนึกต่อคุณค่าของชีวิตและความหมายที่แท้จริงของความเป็นมนุษย์ คุณค่าทางสังคมของวรรณกรรมเหล่านี้

¹ชื่อของวรรณกรรมประเภทนี้เป็นศัพท์ที่สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทยใช้ ซึ่งปรากฏในหนังสือรวมวรรณกรรมแปลเป็นภาษาอังกฤษที่ชื่อ Thai P.E.N. Anthology: Short Stories and Poems of Social Consciousness (1984) อนึ่งคำว่าวรรณคดีและวรรณกรรมในวิทยานิพนธ์นี้ ถือเป็นคำพ้องความหมาย โดยไม่แยกที่ระดับคุณค่าหรือความเก่าใหม่

อาจไม่ใช้การเข้าไปแก้ปัญหานั้นแบบทันตาเห็น แต่เป็นการสร้างความสำนึกทางจริยธรรมและการกระตุ้นปัญญาความคิด อันเป็นฐานความแข็งแกร่งทางวัฒนธรรมในระดับลึก การศึกษา “สำนึกทางสังคมในนวนิยายไทย ช่วงปีพ.ศ. 2520-2547” ครั้งนี้ จึงมุ่งวินิจฉัยคุณค่าทางสังคมของวรรณกรรมที่ผูกพันกับคุณค่าทางปัญญาในแง่ความเข้าใจชีวิตและคุณค่าทางสุนทรีย์หรือพลังทางศิลปะบนรากฐานของตัวบทในบริบทของเวลา โดยเน้นศึกษาวิเคราะห์ใน 2 ประเด็นหลักคือ 1) ชีวิตของคนชายขอบและการวิพากษ์วิจารณ์วัฒนธรรม และ 2) สำนึกทางสังคมกับแนวคิดทางปรัชญา

ความสืบต่อจากงานในยุคก่อน และบริบททางสังคมและวัฒนธรรม

เมื่อประมวลผลการศึกษาในเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กล่าวได้ว่า นวนิยายแห่งความสำนึกเชิงสังคมในช่วงเวลาร่วม 3 ทศวรรษนับแต่ปี พ.ศ. 2520-2547 แม้มีวิธีการมองปัญหาที่เป็นลักษณะเฉพาะ แต่ก็เห็นได้ว่าเป็นการปรับเปลี่ยนที่ไม่ได้ตัดขาดจากงานในยุคก่อนเสียทีเดียว ดังที่เห็นได้ว่าแนวคิดทางปรัชญาเป็นแรงเสริมสำคัญที่กระตุ้นให้นักประพันธ์รุ่นใหม่ในระยะที่ได้รับความนิยมขนานนามว่ายุคแสวงหาช่วงปีพ.ศ. 2505 จนถึงก่อน 14 ตุลาคม 2516 พากันตั้งคำถามต่อพฤติกรรมมนุษย์และความไร้สาระของชีวิต ส่วนการวิพากษ์วิจารณ์วัฒนธรรมก็เป็นเนื้อหาทางความคิดของทั้งวรรณกรรมยุคแสวงหาและวรรณกรรมในช่วงความเติบโตของวรรณกรรมเพื่อชีวิต (14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519)¹ กล่าวได้ว่าการวิพากษ์วิจารณ์วัฒนธรรมของวรรณกรรมแห่งความสำนึกเชิงสังคมตั้งแต่ทศวรรษ 2520 ได้รับแรงกระตุ้นจากการมองปัญหาด้วยวิธีการที่เป็นปรัชญาจากยุคแสวงหา (นักเขียนบางคนเช่น นิคม รายยวา เริ่มมีผลงานในยุคนี้แล้วหยุดชะงักในช่วงความเป้งบานของวรรณกรรมเพื่อชีวิต

(สุจินต์ หลงขาว, 2550, 21) บทเรียนจากประสบการณ์หลังเหตุการณ์นองเลือดให้สายตาใหม่ที่มองข้อบกพร่องทางวัฒนธรรมว่าไม่ใช่ข้อบกพร่องที่หยิบยกมาเน้นเพื่อเป็นเครื่องมือการต่อสู้ทางชนชั้น แต่เป็นข้อบกพร่องของสังคมที่อยู่ในระบบคิดของสมาชิกโดยรวมของสังคม ทั้งยังเชื่อมโยงกับสถานะความเป็นมนุษย์ จึงไม่มีใครอาจปิดความรับผิดชอบในฐานะมูลเหตุของปัญหา นอกจากนี้ นักประพันธ์ก็ไม่ได้มองวัฒนธรรมดั้งเดิมแต่เฉพาะในแง่จุดอ่อน แต่ยังได้ชี้ว่าท่ามกลางการไหลบ่าเข้ามาของความเจริญทางวัตถุตามกระแสโลกาภิวัตน์ เราได้สูญเสียคุณค่าบางอย่างที่เคยดำรงอยู่ในวิถีดั้งเดิม ผู้สร้างงานเหล่านี้พยายามสร้างความตระหนักว่าคุณค่าที่ห่างหายไปจากสังคมคือความแข็งแกร่งที่สมควรกอบกู้คืนมาเพื่อสู้กับปัญหาในยุคใหม่

ความลุ่มลึกทางความคิดของวรรณกรรมแห่งความสำนึกเชิงสังคมในขอบเขตของการศึกษา ไม่เพียงแต่เกิดขึ้นเพราะจู่ๆ นักเขียนก็ปรับเปลี่ยนวิธีการมองปัญหา แต่บริบททางสังคมที่กระทบจิตใจสำคัญให้ตั้งคำถามถึงสถานะของความเป็นมนุษย์ก็คือ การชนฆ่าทำร้ายกันในเหตุการณ์นองเลือด 6 ตุลาคม 2519 ดังกล่าวแล้ว ข้อบกพร่องของวิถีคิดในโลกทัศน์แบบชาวดำนั้นเป็นความน่าสลดที่กระตุ้นการใคร่ครวญต่อความหมายของการดำรงอยู่และเป็นที่มาของการมองปัญหาเชิงปรัชญาไม่ต่างจากที่ความโหดร้ายในสงครามเวียดนามเคยเป็นแรงกระตุ้นต่อการใคร่ครวญถึงสาระของชีวิตแก่นักประพันธ์ในยุคแสวงหา แรงกระตุ้นที่สอดคล้องกับความตกต่ำทางจริยธรรมก่อนการสลับทั้งวิธีมองปัญหาอย่างแบ่งฝักแบ่งฝ่ายในโลกทัศน์แบบเลือกข้าง ดังเห็นได้ในประสบการณ์ของนักคิดนักประพันธ์ส่วนหนึ่งที่ผลจากรัฐไปร่วมต่อสู้เป็นฝ่ายพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ความสูญเสียศรัทธาและความประจักษ์ว่าแนวคิดที่คับแคบอย่างไม่เหลือที่ว่างสำหรับความเป็นมนุษย์ของ

¹ผู้วิจัยเห็นว่า การจัดแบ่งวรรณกรรมเป็นเพื่อชีวิต (ก้าวหน้า) กับอนุรักษนิยม (หรือบางทีก็ม้งานที่จัดเป็นอีกกลุ่มว่านำหน้า) เป็นการแบ่งที่หยابเกินไป หากพิจารณาเจาะลึกงานส่วนใหญ่ของศรีบูรพา จัดได้ว่ามีลักษณะมนุษยนิยมแฝงอยู่ไม่น้อย การหยิบยกปัญหาสังคมมาเป็นวัตถุดิบก็ไม่จำเป็นต้องเป็นที่มาของข้อสรุปว่าเป็นการผูกขาดของวรรณกรรมเพื่อชีวิต

พรรคคอมมิวนิสต์ไม่ใช่ทางออกของปัญหา ก็เป็นที่มาของการไคร่ครวญซึ่งไม่จำเป็นต้องยึดกรอบตายตัว

ผลกระทบของการพัฒนาและความเจริญทางวัตถุในโลกแห่งความเป็นจริงที่บั่นทอนคุณค่าทางจิตใจได้ให้ประสบการณ์อันขมขื่นต่อคนเล็กคนน้อยซึ่งไร้อำนาจต่อรอง วรรณกรรมในยุคแสวงหาและวรรณกรรมเพื่อชีวิตมีเนื้อหาวิพากษ์วิจารณ์ผสมผสานกับสำนักขบถและการเขียนคำร้องทุกข์ เมื่อมาถึงยุคของวรรณกรรมแห่งความสำนึกเชิงสังคมที่แปรมาเป็นวรรณกรรมแห่งความสำนึกเชิงปรัชญา ความเจริญอย่างล้ำหน้าของเทคโนโลยีที่หนุนเนื่องกันอยู่กับกระแสแนวคิดทุนนิยมบริโภคนิยมยุคโลกาภิวัตน์ ก็กลายเป็นประเด็นให้วิพากษ์วิจารณ์โดยพุ่งเป้าไปที่ความสูญเสียในระดับจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ ในเวลาเดียวกันก็ยังแฝงความเชื่อมั่นว่าจิตวิญญาณอาจจะกอบกู้ขึ้นมาได้

ชีวิตของคนชายขอบและการวิพากษ์วิจารณ์วัฒนธรรม

1. คุณค่าในชีวิตของคนชายขอบ

คุณค่าหลักในชีวิตของคนชายขอบ ซึ่งเป็นลักษณะเด่นในนวนิยายกลุ่มนี้ ได้แก่ การรักษาเกียรติยศของชีวิต ความอดทนและเสียสละ ดังเห็นได้ในนวนิยายเรื่อง *ผีเสื้อและดอกไม้* (2521)¹ ของนิพนพานิช ความยากจนเป็นทั้งข้อจำกัดและแรงผลักดัน ความรักเกียรติยศของฮุ่ยอันใน *ผีเสื้อและดอกไม้* เป็นสิ่งที่ได้รับการปลุกฝังจากการปฏิบัติตนของพ่อในครอบครัวที่ขาดแม่ พื้นฐานของความสำนึกดีที่ปลูกฝังตั้งแต่ครอบครัวและโรงเรียนเอื้อให้การเรียนรู้ในโลกภายนอกของฮุ่ยอันดำเนินผ่านความขัดแย้งที่แก้ไขได้ด้วยความจริงใจและมิตรภาพ ในเมื่อเกียรติยศเป็นสิ่งที่ต้องรักษาไว้ การกระทำสิ่งผิดย่อมไม่ใช่ทางเลือกอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะฮุ่ยอันผู้รู้ดีว่าพ่อ "ให้เกียรติ" การตัดสินใจและการเลือกทางเดินของตนมาตั้งแต่แรก

ใน *จนตรอก* (2523) ของชาติ กอบจิตติ เมื่อต้องเผชิญกับภาวะปัญหาใหญ่โตเกินแก้ไขด้วยความพิการ

ของระบบ การเสียสละด้วยพื้นฐานความรักในครอบครัวของบุญมา ไม่อาจช่วยให้ล่วงพ้นจากปัญหา แม้ความเกือกลงกันในกลุ่มคนยากยังเป็นสิ่งที่พอหาได้ ปัจจัยที่แตกต่างก็คือภาวะขัดสนของคนจนในเมืองใหญ่ที่หนักหน่วงกว่าซ้ำไม่ได้ประสบเพียงความขัดสนทางเศรษฐกิจ แต่เหมือนมีโรครุมิคุ้มกันบดพร่องที่นำไปสู่ปัญหาอื่นได้ง่าย โดยเฉพาะความหวาดระแวงที่เป็นตัวบ่อนทำลายความรักและการให้อภัย

ใน *ผีเสื้อและดอกไม้* นอกจากพลังความรักและความอดทนอันเป็นคุณสมบัติที่จรรโลงคุณธรรม ตัวละครก็จุดตั้งตนเองจากความผิดพลาดและมุ่งจะดำเนินชีวิตไปสู่ความดีงามได้ด้วยความฝัน อย่างไรก็ตาม การจะแปรความฝันเป็นคุณค่าได้ก็จำต้องยืนอยู่บนพื้นฐานของความจริง ทศณะนี้ปรากฏชัดในนวนิยายเรื่องต่อมาในช่วงทศวรรษ 2530 และ 2540 คือ *ปีกความฝัน* (2534) ของนิพนพานิช และ *ดอกไม้กลางเมือง* (2545) ของประชาคมลุนาชัย ข้อจำกัดทางเศรษฐกิจไม่ได้เป็นปัญหาเท่าข้อบกพร่องของจิตใจ ความฝันแม้อาจปลอบประโลมใจจากความทุกข์ได้ แต่การเรียนรู้ความจริงและยอมรับอย่างเข้าใจก็คือที่มาของความแข็งแกร่งของจิตใจและจริยธรรม ขณะที่ *ปีกความฝัน* ได้แสดงว่า ท่ามกลางข้อจำกัดของชีวิตนั้นคนเรายังมีทางเลือกเสมอ นั่นคือ การเลือกคิด และคุณค่าสำคัญของบุคคลก็อยู่ที่การเลือกจะมีชีวิตอยู่เพื่อผู้อื่น การดำรงอยู่อย่างมีคุณค่าซึ่งกำหนดได้ด้วยวิถีคิดของบุคคลก็เป็นแนวคิดเด่นของ *ดอกไม้กลางเมือง* ซึ่งนำเสนอเนื้อหาด้วยความผิดแผกของตัวละครหญิงโสเภณีคือ พิgulกับเกด

การเติบโตมาในแหล่งสลัมที่เต็มไปด้วยอาชีพผิดกฎหมาย แม้ส่งผลให้เกดมองอาชีพนี้ต่างจากพิgulซึ่งมีพื้นเพเป็นคนชนบท แต่คุณสมบัติสำคัญที่ทำให้เกดมีความเข้มแข็งพอที่จะสู้กับความขัดแย้งก็คือการถูกคิดด้วยตนเอง เธอสามารถดำรงอยู่อย่างมีคุณค่าได้ก็ด้วยความสำนึกในคุณค่าภายในที่เธอเองเป็นผู้กำหนดบน

¹ปีพ.ศ.ในวงเล็บหมายถึงปีที่พิมพ์ครั้งแรก ส่วนในบรรณานุกรมจะระบุปีพ.ศ.ตามฉบับที่ใช้ศึกษา

พื้นฐานของการยอมรับความจริง ไม่ใช่คุณค่าฉาบฉวยจากเปลือกนอกที่สังคมกำหนด คุณสมบัติเช่นนี้ได้ถ่ายทอดมาสู่หัวหน้าผู้เป็นลูกชาย จึงไม่ถูกรบกวนด้วยมลภาวะของสังคม ต่างจากดาริกาบุตรสาวของพิกุลที่กลายเป็นโสเภณีตามรอยแม่ แม้พิกุลยอมตกต่ำเพื่อหาสิ่งปรนเปรอมาให้เธอไม่เคยขาด แต่พิกุลก็ได้ปลุกถ่ายความอ่อนแอทางจริยธรรมที่ทำให้ดาริกาผูกโยงคุณค่ากับวัตถุภายนอกพิกุลจึงล้มเหลวจนถึงวาระสุดท้าย โดยเฉพาะไม่สามารถทำให้ดาริกาเรียนรู้การพาดนให้พ้นจากปลักตม

2. อำนาจและความโลภกับคำถามต่อคุณค่าแท้ของชีวิต

เมื่อเขียน *ดอกไม้กลางเมือง* ประชาคม ลุณาชัย ได้แสดงว่า การที่พิกุลล้มเหลวในการเลี้ยงลูกทั้งที่เธอรักและทุ่มเททุกอย่างเพื่อลูกนั้น เป็นเพราะข้อบกพร่องของวิธีคิดที่บ่มเพาะมาจากวัฒนธรรมทางความคิดของสังคม โดยเฉพาะเมื่อเธอไม่สามารถสกัดเอาส่วนที่เป็นคุณค่าและสลัดทิ้งมายาคติออกไปด้วยการพินิจของตนเอง ในนวนิยายเรื่องต่อมาคือ *กลางทะเลลึก* (2546) ซึ่งเขียนขึ้นหลังจากที่ประเทศไทยเพิ่งถอนตัวจากวิกฤตทางเศรษฐกิจ ประเด็นเรื่องคุณค่าของความเป็นมนุษย์ซึ่งกำกับด้วยวิธีคิดของบุคคลยังเป็นจุดเด่น โดยเน้นที่ปัญหาความโลภและการแย่งชิงอำนาจ ความโลภเป็นมูลเหตุระดับลึกที่ทำให้คนแก่งแย่งเช่นฆ่าทำร้ายกันจนหายหน้า แม้มีโอกาสรอดก็ไม่มีใครนึกคิดว่าทรัพย์สินเงินทองเป็นแค่สิ่งสมมุติ จึงพะวงกับลาภลอยจนเอาตัวไม่รอด ผู้แต่งสามารถผูกเรื่องอย่างอุปมาในทัศน์ (allegory) ให้ครุ่นคิดว่า ความน่ากลัวของทรัพย์สินอยู่ที่เสน่ห์เข้ายวนของมัน นวนิยายเรื่องนี้โดดเด่นที่ความเชื่อมโยงของความโลภกับอำนาจ มูลเหตุของความโลภคือความต้องการอำนาจ แม้มีความต้องการจะหลุดพ้นจากอำนาจของผู้อื่นก็ไม่สำนึกถึงความเลวร้ายของการแสวงหาอำนาจ ความโลภซึ่งแฝงด้วยราคะ หรืออำนาจครอบงำอย่างราคะจึงกำกับวิธีคิดของบุคคล นำสังเกตว่า ตัวละครเอกคือ ปลิว คิดต่างจากตัวละครอื่นเมื่อเขามองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในแนวระนาบ ไม่ใช่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในแนวตั้ง จิตใจซึ่งไม่ได้

ตกอยู่ในอำนาจของความโลภจึงยังเหลือที่ว่างสำหรับการแบ่งปัน ถึงแม้เขาก็ต้องประสพหายนะในเคราะห์กรรมรวมหมู่ที่พากันพินาศทั้งลำเรือก็ตาม ในแง่นี้ทางออกของปัญหาจึงไม่ได้ต่างจากใน *ปีกความฝัน* และ *ดอกไม้กลางเมือง* คืออยู่ที่การใคร่ครวญอย่างมีสติ เพื่อจะแยกแยะคุณค่าที่จริงแท้ออกจากสิ่งสมมุติ จนเห็นความจริงว่าที่แท้แล้วชีวิตอยู่ได้ด้วยความต้องการที่พอเพียง มิใช่การครอบครองอย่างสิ้นเกิน

3. ศาสนาและความเชื่อ: การตั้งคำถามต่อสถาบันหลัก

ความเชื่อเรื่องเวรกรรม บุญทาน แม้มีคุณูปการต่อสังคมไทยมาเนิ่นนานแต่ก็มีจุดอ่อน โดยเฉพาะเมื่อผสมผสานกับการตีความที่ขาดความเข้าใจในระดับลึก ในบริบทที่สังคมมีความซับซ้อนยิ่งขึ้น และคนเล็กคนน้อยไร้อำนาจต่อรอง ดังที่ปรากฏใน *จนตรอก* (2523) และ *คำพิพากษา* (2524) ของชาติ กอบจิตติ และ *งู* (2527) ของ วิมล ไทรนิ่มนวล การคิดโทษเวรกรรมของบุญทานในตอนท้ายเรื่องของนวนิยายเรื่อง *จนตรอก* กระตุ้นให้คิดว่าคำตอบเช่นนี้แม้อาจช่วยลดทอนความทรมานทรมานขณะเผชิญปัญหา แต่ในแง่หนึ่งก็กลับเป็นที่มาของการยอมจำนนต่อปัญหา ทั้งยังคิดต่อไปได้ว่าการยกความรับผิดชอบให้กรรมแต่ปางหลังของผู้ถูกรกระทำ เป็นที่มาของการปล่อยปละละเลยให้เพื่อนมนุษย์ต้องเผชิญเคราะห์กรรมไปตามลำพังอย่างโดดเดี่ยว ด้วยข้ออ้างอย่างปราศจากเมตตาว่านั่นเป็นผลกรรมของเขาเอง

ในเรื่อง *งู* แนวคิดของพุทธศาสนาจะมีบทบาทผดุงสังคมก็ต่อเมื่อเป็นที่เข้าใจอย่างลุ่มลึก แต่เมื่อชาวบ้านรวมทั้งพระภิกษุเห็นศาสนาเป็นแค่ตลาดบุญ คนยากจะพึ่งศาสนาได้ก็เพียงคอยรับเศษทานพอประทังชีวิต ชั่วความผิดเพี้ยนของการทำหน้าที่เพื่อหวังผลตอบแทนก็กลับเป็นช่องทางสำหรับหาผลประโยชน์ของภิกษุที่ถือการที่ศาสนาไม่อาจเป็นที่พึ่งทางใจได้อย่างแท้จริงนั้นไม่ได้มาจากความบกพร่องทางจริยธรรมเฉพาะบุคคลเท่านั้น หากแต่เป็นเพราะจุดอ่อนระดับสังคมที่ทั้งวัดและบ้านต่างมีส่วนต้องรับผิดชอบ ความอ่อนแอทางจริยธรรม

ของหลวงพ่อนิยในนวนิยายเรื่อง ฐ มาจากความหลงผิดที่หลอหลอมมาจากสังคมสงฆ์ ส่วนชาวบ้านแม้จะอยู่ในฐานะผู้ถูกฉกฉวยผลประโยชน์ก็จำต้องสำนึกว่าสิ่งใดคือคุณค่าที่แท้ของศาสนา แนวทางการมองปัญหาที่กระตุ้นความรับผิดชอบต่อปัญหาในระดับลึก ว่าข้อบกพร่องทางวัฒนธรรมที่สมาชิกของสังคมจำต้องรับผิดชอบร่วมกันโดยไม่อาจชะงักทอดไปทีฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดได้เช่นนี้ ดูจะชัดเจนขึ้นในนวนิยายเรื่องต่อมาของนักประพันธ์คนเดียวกันคือ **คนทรงเจ้า** (2531) ซึ่งได้ชี้ว่า ความเชื่อและความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อพระไทรเป็นสิ่งที่ชาวบ้านนั้นเองค่อยๆ ประกอบสร้างขึ้น อีกทั้ง ยังสร้างขามในฐานะร่างทรงของเจ้าพ่อขึ้นมาให้มีอำนาจฉกฉวยผลประโยชน์โดยที่พวกเขาเองก็ไม่รู้ตัวว่าเป็นต้นเหตุให้ถูกกระทำ

เมื่อพิจารณาเชื่อมโยงกับ **คำพิพากษา** แนวคิดเรื่องเวรกรรมเป็นข้ออ้างสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านมักใจว่าการกระทำต่อพิกนั้นเป็นความชอบธรรม ช้ายังหลงคิดว่าตนได้ช่วยผลบุญความดีไว้ **คนทรงเจ้า** เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ได้แสดงให้เห็นว่า การอ้างถึงวัฒนธรรมของคนส่วนใหญ่อย่างขาดการตรวจสอบและขาดความสำนึกในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่นก็คือที่มาของการสร้างความอยุติธรรมอย่างน่าสลดโดยที่ทักทว่าเป็นความชอบธรรม และตราบไต่ที่ยังไม่สามารถใช้ปัญญาแยกแยะว่าความจริงแท้อยู่ที่ใดก็จำต้องตกอยู่ในอำนาจของความลวงกันต่อไป

4. ทศนคติทางเพศ: ความหมายและคุณค่าของหญิงและชาย

การวิพากษ์วิจารณ์วัฒนธรรมทางความคิดที่เพศหญิงเป็นเพียงสิ่งสนองความต้องการทางเพศ เป็นเนื้อหาสำคัญในนวนิยายเรื่อง **คำพิพากษา** หลังเที่ยงคืน (2528) **คนทรงเจ้า** และ **ดอกไม้กลางเมือง** ตัวละครหญิงในนวนิยายโดยเฉพาะ นางพะงา พะยีย และกาหลง ใน **คนทรงเจ้า** และกำไลใน **หลังเที่ยงคืน** มีบทบาทผู้รองรับอำนาจของชาย เชื่อมโยงกับการเน้นสิ่งดึงดูดทางเพศ นางพะงาอาจดูมีค่าที่เป็นที่หมายปองของทั้งขามและเมฆ รวมทั้งหนุ่มน้อยหนุ่มใหญ่ไปจนถึงคนที่บกพร่องทางสติปัญญาอย่างบ๊ัก แต่ค่าของเธออยู่ที่ความสวยและเสน่ห์

ทางเพศ ซึ่งไม่ใช่คุณค่าที่ผู้ใจใคร่ไว้ได้นาน พะยียก็เคยเป็นที่หมายปองของทั้งขามและเมฆเพราะสิ่งนี้ เธออยู่กับขามกับเมฆไม่นานก็ได้ประจักษ์ว่าเมื่อความสวยสาวที่เคยมีทรุดโทรมลงตามวัย เธอกลายเป็นสิ่งที่น่าเบื่อและถูกละเลยอย่างไร้ค่า กาหลงเองนับแต่อยู่กับขามก็ไม่ได้มีบทบาทเป็นคู่ครองที่มีศักดิ์ศรีพอจะออกความเห็นใดๆ ในการกำหนดทิศทางชีวิต ส่วนกำไลนั้นความตกต่ำของเธอถึงขั้นที่เรียกได้ว่าขาดศักดิ์ศรีความเป็นคน เธอตกอยู่ในฐานะเป็นสมบัติของสามีเมื่อได้ผ่านความสัมพันธ์ทางเพศเท่านั้น

ความอยุติธรรมที่กำไลได้รับนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับความเหนือกว่าทางกายภาพของเพศชาย แต่เป็นเพราะวัฒนธรรมทางความคิดที่บกพร่อง โดยเฉพาะทัศนคติทางเพศที่ว่า ผู้เป็นสามีก็คือผู้เป็นนายที่มีสิทธิอันชอบธรรมเหนือร่างกายและจิตใจของภรรยาในทุกกรณี ส่วนเพศหญิงเป็นเพศที่ด้อยทั้งความสามารถและคุณค่า คุณสมบัติเดียวที่เธอมีอยู่ก็คือการสนองความต้องการทางเพศ เมื่อสังคมมองเพศหญิงเช่นนี้ กำไลจึงถูกกำหนดคุณค่าที่พรหมจรรย์ กำไลคิดว่าเมื่อเธอเสียตัวให้ไปรยและเสริฐที่ข่มขืนเธอ สิ่งที่พอจะคุ้มค่ากับความสูญเสียก็คือต้องให้เขาเลี้ยงดูทัศนคติทางเพศที่กำหนดคุณค่าของเพศหญิงด้วยการครอบครองของชาย ก็เป็นต้นเหตุสำคัญของการเข้าสู่ชีพโสเภณีของพิกุลในนวนิยายเรื่อง **ดอกไม้กลางเมือง** เมื่อพิกุลเสียตัวให้กับคุณผู้ชายที่เธอไปเป็นคนใช้และคนอื่นๆ ในบ้านที่เธอเข้าไปทำงานครั้งแล้วครั้งเล่า เธอคิดเชื่อตามคำชักชวนของเพื่อนว่าไม่มีสิ่งใดต้องสูญเสียอีกโดยลืมนึกไปว่าเธอยังมีค่าของความเป็นคนให้ภูมิใจในศักดิ์ศรี

มายาคติทางเพศมีอำนาจครอบงำสังคมไม่เว้นแม้แต่เมื่อตัดสินคุณค่าของหญิงบ้าซึ่งไม่น่าพาต่อภพเกณฑ์อย่างสมทรง สมทรงถูกตัดสินอย่างอยุติธรรมเช่นเดียวกับ พัก ชาวบ้านตัดสินเธอจากพฤติกรรมภายนอกและข้อมูลที่ได้รับว่าเป็นหญิงบ้าที่มีความต้องการทางเพศสูง จึงไม่มีใครเข้าถึงความดีที่ซ่อนอยู่ในความบ้า แม้แต่ผู้อ่านเองก็อาจหลงกับการให้ข้อมูลระดับผิวของผู้แต่ง จนมองไม่

เห็นความหมายที่ว่า ความเป็นหญิงบ้ำทำให้เธอไม่ได้ถูก
วัฒนธรรมฉาบฉวยของสังคมครอบงำ สมทรงจึงแทบจะเป็น
คนเดียว (ยกเว้นสปีหรือไซ) ที่มองเห็นความเป็นคนของพัก

อย่างไรก็ตาม นักประพันธ์ก็ได้แสดงความหวังว่า
ทัศนคติเช่นนี้แม้มีอำนาจครอบงำตามข้อกำหนดของ
สังคม ก็สามารถปลดปล่อยได้ด้วยความแข็งแกร่งของ
วิถีคิด อันเป็นปัจจัยให้ยังเห็นคุณค่าจริงแท้จึงจะแยกแยะ
ความลวงออกจากความจริงได้ ดังกรณีของ เกด ใน
ดอกไม้กลางเมือง ที่ได้อภิปรายก่อนหน้านี้อ ส่วน หลัง
เที่ยงคืน ก็ได้แสดงว่าช่วงเวลาของการเผชิญความทุกข์
หนักหน่วงที่สุดก็เป็นเวลาใกล้จะสว่างพ้นจากปัญหาหนัก
ที่สุด เมื่อโปรยต้องพบความอับอายหลังแยกทางกันและ
กำไลยิตอาชีวะเป็นโสเภณี โปรยก็ได้มีโอกาสกลับมาทำ
หน้าที่ของพ่อ และเขาได้ค้นพบคุณค่าแท้จริงที่เคยหลงลืม
ไปเพราะการบดบังของทัศนคติทางเพศ คุณค่าของเขา
ไม่ได้อยู่ที่การเป็นนายเหนือภรรยาและครอบครัว แต่คือ
คุณค่าของความเป็นพ่อ การค้นพบนี้ทำให้โปรยกลายเป็น
คนใหม่ที่มีศรัทธาต่อชีวิต กำไลก็เช่นกัน เมื่อโปรย
เสียชีวิตและลูก ๆ ไม่เหลือใคร สำนึกของความเป็นแม่ก็
น่าจะช่วยให้เธอสลัดมายาคติทางเพศที่ฝังในระบบคิด
และค้นพบทางสว่างได้เช่นเดียวกับโปรย

5. ความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตซึ่งกระทบต่อ คุณค่าของวัฒนธรรมเดิม

ในช่วงเวลาร่วม 3 ทศวรรษนี้ แม้การวิพากษ์วิจารณ์
ข้อบกพร่องทางวัฒนธรรมจะเป็นเนื้อหาเด่น แต่นักประพันธ์
ก็พยายามจะชี้ว่า ในสังคมของเราก็มีคุณค่าบางอย่างที่
ดำรงอยู่ในระบบชีวิตมานานแล้ว และเป็นคุณค่าสำคัญ
ที่จะผดุงสังคมให้อยู่รอดต่อไปได้ ความสะทกสะทอนใจ
เมื่อต้องสูญเสียคุณค่าเช่นนี้ไปเพราะความเปลี่ยนแปลง
ของชีวิต และความหวังว่ายังไม่สายที่จะกอบกู้กลับคืนมา
จึงเป็นเนื้อหาเด่นอีกด้านหนึ่งของนวนิยายแห่งความ
สำนึกเชิงสังคม ดังปรากฏในเรื่อง ทะเลและกาลเวลา
(2528) ของ อัครศิรี ธรรมโชติ ปลายนาฟ้าเขียว (2532)
สิงห์สาโท (2543) ของ วัฒน์ วรรณยางกูร และ ในลึกลับ
(2543) ของ จำลอง ฝั่งชลจิตร เมื่อความเจริญทางวัตถุและ

ความก้าวหน้าของวิทยาการสมัยใหม่รุกล้ำเข้ามา ชาวเรือ
รุ่นใหม่ใน ทะเลและกาลเวลา ได้ปล่อยให้การดำรงอยู่
อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ ซึ่งเป็นคุณธรรมอันเสริมสร้าง
วุฒิภาวะและความแข็งแกร่งของจิตใจสูญหายไปจากวิถี
ชีวิตของตน ในเรื่อง ปลายนาฟ้าเขียว ผู้แต่งนำเสนอ
ปัญหาที่กระทบต่อการประนีประนอมของผู้ใฝ่หาวิถีอิสระว่า
นอกจากต้องวางเฉยต่อกฎเกณฑ์คับแคบของสังคม
ยังต้องเผชิญความเปลี่ยนแปลงเพราะการพัฒนาซึ่งตั้งเอา
ความเจริญเข้าสู่หมู่บ้าน ประเพณีแข่งควาย สงกรานต์
ที่เคยเป็นการเล่นสนุกเพื่อเชื่อมสัมพันธไมตรี ได้กลายมา
เป็นการพนันขันต่อที่ต้องเอาชนะกันด้วยเล่ห์กลจนเกิด
ความเคลือบแคลงใจกัน แต่ก็ดูเหมือนว่าชาวบ้านอย่างเถื่อน
จะสามารถปรับตัวได้ด้วยความเชื่อมั่นในอำนาจของ
ความฝัน ความรัก และความเข้าใจว่าจำเป็นต้องสร้างงาน

ในเรื่อง สิงห์สาโท คุณค่าของภูมิปัญญาชนบท
ปรากฏด้วยการนำไปใช้ของตัวเอกขณะที่ค้นพบตัวตน
ของตนเอง เมื่อสิงห์ลาออกจากงานในเมืองหลวงแล้ว
ตัดสินใจเลือกชนบทในหุบเขาหัวสิงห์เป็นที่พำนัก
เขาเปลี่ยนจากเป้าหมายการเขียนรูปเพื่อเป็นศิลปิน
มาเป็นการทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับชาวบ้าน ขณะที่
ธุรกิจจอสั่งหริมาตรพี่ยขยายตัวเข้ามาสู่หมู่บ้าน ชาวบ้าน
ได้ร่วมกันต่อต้านความฉ้อฉลของกำนัน จนสิงห์ได้เป็น
กำนันคนใหม่ ส่วนเรื่อง ในลึกลับ เมื่อเด่นพงศ์ได้รับผล
กระทบจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ เขากลับบ้านเกิดและคิด
จะเปลี่ยนอาชีพเป็นชาวสวน การได้ใช้เวลาระหว่างนั้น
ลงเบ็ดในทุ่งไถลบ้านทำให้เขาได้เห็นวาทวิถีชีวิตของ
ชาวบ้านแถบนี้ได้เปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่การลงเบ็ด
หาลาในท้องทุ่งถือเป็นถิ่นเสรีไร้การจับจอง เพราะคน
หาลาถิ่นนี้ต่างก็เป็นคนถิ่นเดียวกัน แต่เมื่อการหาลา
เพื่อการยังชีพแปรมาเป็นการค้า และนักหาลาต่างถิ่น
เข้ามาเพราะความเจริญของถนนหนทาง หนองน้ำในลึกลับ
ก็กลายเป็นที่หมายของการแก่งแย่งไม่ต่างจากการแก่งแย่ง
ตำแหน่งงานในเมืองใหญ่ที่เข้ามา ผู้เป็นเจ้าของที่บ้างก็หวง
ห้ามการหาลาของคนต่างถิ่น สิ่งก็ตามมาจึงเป็นการลัก
ขโมยปลาและความบาดหมาง คุณธรรมที่เคยถือปฏิบัติกัน

ในกลุ่มนักหาปลารุ่นเก่าอย่างยึดมั่นว่านักหาปลาจะต้องไม่ลักขโมยปลาของใคร อีกทั้งจะต้องช่วยมัดปากปลาไว้ให้เจ้าของ ล้วนแต่เลือนหายไปสิ้นแล้วเพราะความเปลี่ยนแปลงในยุคใหม่

งานประพันธ์หลายเรื่องได้สื่อความคิดว่าความสูญเสียคุณค่าในวิถีเดิมเหล่านี้เป็นผลสืบเนื่องจากบทบาทของรัฐที่เร่งรัดการแข่งขันในระบบทุนนิยม และยิ่งการแข่งขันในระบบนี้เติบโตขึ้นเท่าใดก็ยิ่งขยายความเดือดร้อนสู่ชาวบ้านอย่างทั่วถึง ไม่เว้นพื้นที่แถบชายฝั่งทะเล ท้องทุ่งหรือป่าเขา ดังใน **ทะเลและกาลเวลา** เมื่อการประมงเปลี่ยนมาใช้วิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่โดยการสนับสนุนของรัฐ ขณะที่ผลประโยชน์ตกอยู่กับพวกนายทุนที่มีกำลังทรัพย์ ความเดือดร้อนนานับประการกลับตกอยู่กับชาวบ้าน เมื่อการประมงชายฝั่งในวิถีและเทคโนโลยีดั้งเดิมที่เอื้อต่อการฟื้นตัวของธรรมชาติไม่พอเลี้ยงปากท้องเพราะถูกกวาดต้อนไปด้วยเครื่องมือที่ทันสมัยของพวกนายทุน ชาวบ้านจึงจำต้องหาทางออกด้วยวิธีการผิดกฎหมายและทำลายธรรมชาติเช่นการระเบิดปลา ซึ่งก็เป็นการทำลายตัวเองโดยไม่มีทางเลือก ใน **สิงห์สาโท** ก็เห็นได้ว่า เมื่อที่ดินราคาแพงขึ้น ผู้มีอิทธิพลก็ใช้อำนาจในหน้าที่หาผลประโยชน์และเบียดบังเอาที่สาธารณะมาเป็นของตัวเอง นอกจากนี้ การผลิตเหล้าพื้นบ้านที่ถูกทำให้ผิดกฎหมายด้วยการผูกขาดของรัฐ ก็เป็นความอยุติธรรมที่รัฐกระทำต่อชาวบ้านมาเนิ่นนานแล้ว

นักประพันธ์ไม่เพียงแต่กระตุ้นให้ตระหนักว่าคุณค่าบางอย่างในวิถีเดิมถูกบั่นทอนลงในบริบทของความเปลี่ยนแปลงเท่านั้น ยังเห็นพ้องกันว่าคุณค่าวัฒนธรรมจากระบบชีวิตเดิมยังเป็นปัจจัยที่อาจบรรเทาปัญหาในวิถีชีวิตใหม่ ดังที่ **ปลายนาฟ้าเขียว** ได้กระตุ้นให้คิดวาทะกลางการไหลบ่าเข้ามาของความเจริญทางวัตถุที่ทำให้ชนบทต้องเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ ทำอย่างไรชนบทจึงจะยังรักษาคุณค่าในตัวตนไว้ได้ ทางออกย่อมไม่ใช่การปิดกั้นแต่อยู่ที่การประสานส่วนดีของแต่ละวิถีเข้าด้วยกัน เช่นเดียวกับการประสานความรักในวิถีอิสระของบุคคลที่ไม่จำเป็นต้องตัดขาดจากชุมชน แม้ธรรมชาติของ

ความเปลี่ยนแปลงจะต้องมีการสูญเสีย แต่สิ่งที่ต้องรักษาไว้ให้คงอยู่ก็คือ ศรัทธาในวิถีของตนเองและความรักต่อญาติมิตร **สิงห์สาโท** ก็ได้แสดงผ่านการค้นพบของตัวเองว่าความแข็งแกร่งในจิตวิญญาณของชนบทคือความรักสงบและการเป็นนักต่อสู้บุกเบิกก็คือคุณค่าสำคัญที่ช่วยให้พวกเขาพร้อมพลังกันแก้ไขปัญหา เมื่อชาวบ้านคิดรวมตัวกันต่อสู้ สิ่งจึงตัดสินใจร่วมต่อสู้กับชาวบ้านในฐานะผู้นำความตั้งใจเดิมที่จะสร้างงานเพื่อสนองความต้องการในโลกส่วนตัวก็แปรมาเป็นคุณค่าของงานที่สัมพันธ์กับเงื่อนไขของความจริงและชุมชน ซึ่งอีกนัยหนึ่งก็คือการกลับคืนสู่คุณค่าในรากเหง้าของตัวเอง ส่วนเรื่อง **ในลึก** ก็ฝากความหวังไว้ว่า แม่วิถีชีวิตใหม่จะรุกกล้าเข้าสู่ชนบทแต่อาวุธที่จะสู้กับปัญหานั้นมีอยู่ในวัฒนธรรมเดิม ดังที่ตัวเองแม้บาดเจ็บก็ยังมิเอาจนุเคราะห์คนอื่นที่ร้องขอความช่วยเหลือ ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าคนผู้นั้นเป็นคนที่เข้ามาขโมยปลา เรื่องจบด้วยตัวเองได้มารื้อความทรงจำในฉากอบอุ่นของประเพณีให้ทานไฟของชาวบ้านที่มาทำบุญและเผื่อแผ่ขนมของกินแก่กันในปลายฤดูฝนของภาคใต้ เหมือนจะชี้ว่านี่คือคุณค่าสำคัญในรากทางวัฒนธรรมของเราก็ยังไม่ได้สูญหายไปเสียทีเดียว และคงยังไม่สายหากจะกอบกู้คืนมาเพื่อผดุงสังคมให้รอดพ้นจากหายนะ

สำนักทางสังคมกับแนวคิดทางปรัชญา

1. ทศนะต่อมนุษย์ในฐานะมูลเหตุแห่งปัญหาและผู้ให้ทางออก

กล่าวได้ว่าการหันเหจากการมองปัญหาด้วยสูตรสำเร็จอย่างแบ่งฝักแบ่งฝ่ายตามแนวทางวรรณกรรมเพื่อชีวิต ประกอบกับบทเรียนในเหตุการณ์นองเลือด 6 ตุลาคม 2519 ที่ประชาชนต้องมาเข่นฆ่ากันเอง เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นักประพันธ์ต้องแสวงหาวิถีคิดที่จะให้คำตอบอย่างลุ่มลึกแนวคิดในเชิงปรัชญาที่พินิจตัวตนมนุษย์และพิเคราะห์ระบบคิดในวัฒนธรรมที่มนุษย์นั้นเองเป็นผู้สร้างขึ้น เป็นที่มาของเนื้อหาที่เปิดกว้างขึ้น ขณะเดียวกันนักเขียนก็เชื่อมั่นมนุษย์เองคือผู้พบทางออกด้วยปัญญาของตน เนื้อหาเชิงปรัชญาที่แสดงทัศนะต่อมนุษย์และปัญหาเช่นนี้

เห็นได้ใน *คำพิพากษา หมาเห่าลอยน้ำ* (2530) ของชาติ กอบจิตติ *ตะกวดกับคบบุ* (2526) ของ นิคม รายยวา และ *ทางเสือ* (2532) ของ ศิลา โคมฉาย มูลเหตุของปัญหาใน *คำพิพากษา* คือ มายาคติแห่งสถานะนั้นไม่ได้มีอยู่เฉพาะในชาวบ้านซึ่งเป็นผู้กระทำเท่านั้น หากแต่มีอยู่ในตัวของ พักด้วย เขาจึงมีโอกาสตัดสินคนอื่นอย่างผิดพลาดได้ เช่นเดียวกับคนอื่น นิคม รายยวา ก็แฝงความหมายที่ต่อต้านการแบ่งฝ่ายในภาพวาดคนทั้งหลายที่มีตะกวดในท้องอันเป็นสัญลักษณ์สำคัญใน *ตะกวดกับคบบุ* ที่กระตุ้นให้คิดว่าปัญหานั้นอยู่ที่ตัวเรา แต่เรามักกล่าวโทษสิ่งอื่น และมุ่งกำจัดความชั่วร้ายเฉพาะที่อยู่ผู้อื่น

หากกล่าวว่า *คำพิพากษา* มุ่งกระตุ้นสำนึกรับผิดชอบ ด้วยการตรวจสอบตนเองเพื่อจะไม่ร่วมกันสร้างปัญหา *หมาเห่าลอยน้ำ* ก็เป็นงานที่เปลี่ยนประเด็นมาว่าทำอย่างไร ผู้มีอุดมการณ์จึงจะยังรักษาความดีในตนไว้ได้ บทประพันธ์นี้มีฐานคิดว่าที่สังคมเต็มไปด้วยปัญหาไม่ได้เป็นเพราะธาตุแท้ของมนุษย์นั้นเห็นแก่ตัวและชั่วร้าย มนุษย์มีความใฝ่ดีอยู่ในตัวเอง มีคนมากมายพยายามคิดทำเพื่อสังคม แต่พวกเขาไม่พ่ายแพ้ต่อสัญชาตญาณฝ่ายต่ำในตัวเอง สาเหตุก็มาจากความตั้งใจดีที่ขาดความเข้าใจ มนุษย์และโลกของความจริงซึ่งต่างก็เป็นสิ่งซับซ้อน และยังหวาดระแวงคนอื่นกับเกรงกลัวความเสียหายเปรียบจนเกินไป

ทั้งชาวบ้านใน *คำพิพากษา* และสมคิดตัวเอกใน *ตะกวดกับคบบุ* ต่างมีวิธีคิดอย่างเดียวกันคือ เห็นว่าปัญหาอยู่ที่ผู้อื่น และมีวิธีคิดแบบชาวดำที่ว่าคนชั่วสมควรแก่การถูกลงโทษ การที่ชาวบ้านเองกระทำต่อพักก็น่าพิจารณาว่า แม้เป็นความโหดเหี้ยมก็ตีความได้ว่าความเมตตาในจิตใจถูกบั่นทอนด้วยความหลงผิด ชาวบ้านเชื่ออย่างจริงจังว่าการลงโทษพักก็คือการผดุงความดี ความโหดเหี้ยมเช่นนี้จึงเป็นความโหดเหี้ยมทางปรัชญา ที่สำคัญคือความหลงผิดเช่นนี้เป็นสิ่งที่พวกเขาตนเองสร้างขึ้นมาครอบคนอื่นอย่างขาดความรับผิดชอบ ผู้อ่านอาจเชื่อมโยงความอยู่ดีธรรมเช่นนี้ไปสู่ประสบการณ์ของตนได้ หากมองว่ามูลเหตุของปัญหานั้นซ่อนลึกลงในตัวคนเกินกว่าจะขัดถอดไปที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เราต่างเคยตัดสินผู้อื่น

อย่างผิดพลาดและต่างเคยถูกตัดสินอย่างผิดพลาดกันมาแล้วทั้งนั้น นวนิยายเรื่องนี้จึงกระตุ้นสำนึกรับผิดชอบในระดับลึกที่ทุกผู้ทุกนามจำเป็นต้องมี

สมคิดแม้เกลียดความเลว แต่ก็ไม่เข้าใจความดีเลวว่า มีอยู่ทุกหนทุกแห่ง ด้วยเหตุนี้ การมุ่งขจัดความเลวหรือคนเลวโดยไม่เข้าใจก็กลายเป็นต้นตอของการทำร้ายกันในที่นี้ความเข้าใจสำคัญที่จะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติก็คือ ความเข้าใจธรรมชาติซับซ้อนของมนุษย์นั่นเอง ในเมื่อทุกคนต่างมีส่วนผสมของทั้งความดีและความเลว ไม่ว่าใครจะถูกจัดให้อยู่ในจำพวกคนดีหรือคนเลว ทุกคนต่างก็มีความหมายต่อกันในฐานะที่เป็นเพื่อนมนุษย์ต่างดำรงอยู่อย่างมีจุดหมายปลายทางเดียวกันคือ ความอยู่รอด ทั้งอยู่ได้และอยู่ดี และในเมื่อผู้คนที่อยู่ร่วมกันและเคยพึ่งพากันต่างก็เป็นพวกเดียวกันทั้งนั้น คือเป็นผู้ที่มีตะกวดอยู่ในท้อง จึงสมควรเกื้อกูลกันมากกว่าจะทำร้ายกันให้ตายไปข้างหนึ่ง

ขณะที่ *ตะกวดกับคบบุ* ได้ชี้ทางออกด้วยสัญลักษณ์ที่กลมกลืนกับฉากป่าเขาในภาคใต้ว่า หากจะกำจัดปัญหาเพื่อผดุงสังคมให้อยู่รอดก็คงต้องกำจัดความเลวที่อยู่ในตัวเรา มิใช่วิ่งไล่ตีตะกวด สิ่งที่ต้องทำลายลงเป็นอันดับแรกในที่นี้ก็คือ มนุษย์ที่ศรัทธาแบบชาวดำที่มองความดีและความเลวแบบแยกส่วน แนวคิดเรื่องความสำคัญของความเข้าใจความซับซ้อนของปัจจัยซับซ้อนสังคมก็เป็นประเด็นเด่นเช่นกันใน *หมาเห่าลอยน้ำ* เมื่ออุดมการณ์ตามทฤษฎีไม่ปรากฏผลอย่างง่ายดายในโลกที่ซับซ้อน ก็กลายเป็นที่มาของความท้อแท้ดังที่เพื่อนของตัวเอกยอมทิ้งอุดมการณ์เมื่อเห็นว่าการพยายามสร้างเส้นรอบวงที่จะไม่เอาเปรียบผู้อื่น มิได้ก่อผลใดๆ อย่างที่คิด พวกเขาอาจลี้มไปว่าในโลกของความจริงคนเราต่างรับผลจากวงการเอาเปรียบและไม่เอาเปรียบซึ่งไม่ได้มีอย่างละหนึ่งวงเท่านั้น ผลสะท้อนต่อเนื่องจึงขึ้นอยู่กับว่าเราจะเลือกอยู่ที่วงใด และปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดการเลือกในกรณีนี้ก็คือความรู้เท่าทันธรรมชาติภายในที่ซับซ้อนของมนุษย์ จนแม้บางครั้งผู้มีอุดมการณ์เองก็อาจผันตัวเองไปสู่วงของการเอาเปรียบ

โดยไม่รู้ตัว อย่างกรณีของตัวเอก อุดมการณ์ของตัวเอง และเพื่อนเป็นอุดมการณ์ของคนหนุ่มที่ยังไม่เจนจัดต่อโลกจึงอาจพังทลายลงได้ง่าย การกล่าวตั้งคำถามในตอนท้ายเรื่องของตัวเอกที่ว่าเขาจะเลือกเป็นอีกาหรือหมาเฝ้า ก็ยังไม่ช่วยให้เขาพบคำตอบ เนื่องจากคำถามนี้เป็นคำถามในโลกทัศน์แบบชาวตาซึ่งไม่เหลือที่ว่างพอสำหรับคำตอบอื่นที่ซับซ้อนพอจะจัดการกับปัญหาอันซับซ้อนได้

ความรู้เท่าทันตัวตนอันปรุงแต่งของมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญา ได้เผยแผ่เหตุผลปัญหาและแนวทางแก้ไขอย่างลุ่มลึกผ่านการค้นพบของตัวเอกใน **ทางเสือ** ความยุ่งยากของตัวเอกเมื่อติดตามแก๊งเข้าสู่ป่าลึกนั้น เริ่มต้นจากความโลภเป็นมูลเหตุ เมื่อหลงป่าจนพบเสือและสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปกลายเป็นผู้ถูกล่า เขาตีโพยตีพายและคิดโทษสิ่งอื่นจึงยังมองไม่เห็นทางออก เพราะยังหลงติดกับความคิดปรุงแต่ง จนกระทั่งเมื่อใจสงบลงจึงได้พิจารณาความจริงตามธรรมชาติที่ไม่ใช่ความหมายอันเกิดจากความคิดที่เขาสร้างขึ้น ทั้งเสือและเขาต่างเป็นส่วนหนึ่งในวงจรของธรรมชาติที่บังเอิญโคจรมาพบกันตามวิถี หากเขาถูกเสือทำร้ายก็เป็นเพียงผลที่สืบเนื่องจากการพบกันในวงจรของธรรมชาติ ไม่ใช่เคราะห์กรรมของเขา หรือของใคร เมื่อลงจากยอดไม้แล้วต้องเผชิญหน้ากับเสือในระยะประชิด เขาได้เรียนรู้ว่า ทางออกจากปัญหาไม่ใช่การต่อสู้ดิ้นรน หากแต่เป็นความนิ่งที่เกิดจากการปล่อยวาง เมื่อเสือผลจากไปเขาจึงไม่เพียงแต่รอดชีวิต แต่ได้พบตัวตนอีกด้านที่ปลอดจากความยึดมั่น ซึ่งในแง่หนึ่งก็คือการสื่อความหมายตามหลักพุทธปรัชญาที่ว่า ทั้งความยึดมั่นและความว่างจากตัวตนนั้น ต่างเป็นภาวะสองด้านที่มีอยู่ในตัวเรา

2. ความหมายของชีวิตและความเป็นมนุษย์

นวนิยายแห่งความสำนึกเชิงสังคมบางเรื่องดูเหมือนเน้นความหมายของชีวิตและความเป็นมนุษย์เด่นกว่าปัญหาสังคม งานประพันธ์ที่สื่อเนื้อหาอย่างโดดเด่นคือนวนิยายเรื่อง **ตลิ่งสูงซุงหนัก** (2527) ของ นิคม รายยวา เวลา (2536) ของ ชาติ กอบจิตติ และ **อมตะ** (2543) ของ วิมล ไทรนิ่มนวล นวนิยายสองเรื่องแรกแสดงความหมาย

ของชีวิตอย่างพ้องกัน ขณะที่ เวลา ตีความชีวิตตามแนวพุทธปรัชญาที่ว่าชีวิตเป็นอนิจจังหรือความไม่เที่ยงแท้แน่นอน จำต้องเคลื่อนไปไหลไปตามกาลเวลา และเป็นอนัตตา คือไม่เป็นสิ่งมีแก่นสารพอจะยึดมั่นเป็นตัวตน **ตลิ่งสูงซุงหนัก** ก็แสดงให้เห็นว่าชีวิตคือสภาวะที่ต้องดำเนินไป โดยมีแรงผลักดันของความหวาดกลัวเป็นตาขอคอยควบคุมบังคับให้ต้องลากภาระหนักอึ้งของชีวิตไปในเส้นทางอันมีตลิ่งสองด้าน หรือกฎธรรมชาติและระบบสังคมเป็นกรอบ หากไม่ได้เรียนรู้สิ่งใดอันมีค่าการเดินทางจากจุดหนึ่งคือการเกิดไปสู่อีกจุดหนึ่งคือความตายย่อมจะสูญเปล่า

ชีวิตในนวนิยายสองเรื่องนี้ ต่างแสดงให้เห็นว่าชีวิตเป็นสภาวะที่เป็นภาวะ ในนวนิยายเรื่อง เวลา การมีชีวิตอยู่ก็คือ การทำกิจกรรมของทาสีในระหว่างติดคุกของสังขาร ทุกคนต่างตกเป็นทาสของสังขารและสิ่งที่ยึดมั่น โดยมีนายใหญ่คือเวลาเป็นผู้ควบคุม หรือหากตีความตามกฎไตรลักษณ์ก็คือชีวิตเป็นทุกข์ ชีวิตในสภาวะที่เป็นภาวะจะเป็นสิ่งมีความหมายขึ้นมาได้ก็ต่อเมื่อบุคคลรู้จักชีวิตและรู้ค่าของชีวิต ในแง่นี้ **ตลิ่งสูงซุงหนัก** ก็กระตุ้นให้คิดว่าคนเรามากหลงผิดทางปรัชญาระหว่างซอกกับชีวิต ผู้ไม่รู้จักทำลายชีวิตเพื่อจะครอบครองซาก ความหลงผิดเช่นนี้ก็แตกต่างที่ปรากฏใน เวลา ความทุกข์จากความไม่เที่ยงของสังขารที่คนเราต้องเกิด แก่ เจ็บ ตายเป็นสิ่งมีอยู่ประจำชีวิตที่ไม่มีใครอาจหลีกเลี่ยง แต่ยิ่งไปกว่านั้นคนเรายังเพิ่มความทุกข์ให้ตนเองด้วยการยึดบางสิ่งที่เข้าใจว่าจะนำความสุขมาสู่ชีวิต โดยเฉพาะสิ่งสมมุติคือทรัพย์สินเงินทอง ซ้ำยังสร้างความเดือดร้อนให้กันด้วยการแก่งแย่งอย่างน่าเวทนา

อมตะ ก็เป็นนวนิยายอีกเรื่องหนึ่งที่กระตุ้นให้ต่อต้านการทำร้ายกันเพราะความหลงผิด นวนิยายเรื่องนี้ได้แสดงให้เห็นว่ามนุษย์มีสิ่งที่แตกต่างจากสัตว์โลกชนิดอื่น คือ มีความสามารถในการคิด ความสามารถนี้มีผล 2 ประการ ประการแรกความสามารถในการคิดทำให้มนุษย์คิดนามธรรมซับซ้อนได้ จึงมีมิติความสนใจนอกเหนือจากโลกของวัตถุ อาทิ ระบบคิดเชิงคุณค่าในศาสนา

มนุษย์จึงสามารถพัฒนาตัวเองไปสู่ความดีงามที่สูงขึ้นได้ แต่ผลอีกประการหนึ่งของความสามารถในการคิดก็คือ การประดิษฐ์คิดสร้างสิ่งต่างๆ เพื่อสนองความต้องการตัวเองได้มากกว่าสัตว์ชนิดอื่น จึงไม่ได้เบียดเบียนผู้อื่นเพื่อความอยู่รอดเท่านั้น หากแต่ถึงกับใช้ความรู้ทางสมองสร้างอะไหล่วิริยะในรูปคนโคลนเพื่อต่อชีวิตแห่งการเสปซุอย่างล้นเกิน ความสามารถในการคิดจึงยิ่งเสริมความกระหายอยากครอบครองให้มนุษย์กลายเป็นสัตว์ที่ไม่รู้จักพอ โดยไม่ใส่ใจว่ากำลังสร้างปัญหาให้ผู้อื่นและตนเองอย่างไม่รู้จักจบสิ้น

ชีวิตแม้เป็นสิ่งซับซ้อนก็ไม่เกินสติปัญญาของมนุษย์ที่จะแยกคุณค่าจริงแท้ออกจากความยึดมั่นในสิ่งลวง แต่บุคคลจะต้องรู้จักคิดใคร่ครวญ ในแง่ที่นักประพันธ์ก็เห็นพ้องกันว่าในสังคมของเราก็มีความรู้ที่เป็นคุณค่าสำคัญอยู่แล้วคือ หลักธรรมของพุทธศาสนา ขณะที่ อมตะ ชีให้เห็นหายนะจากความลุ่มหลงในวิทยาศาสตร์ ก็ชี้ว่าพุทธศาสนา คือทางออก ยิ่งในโลกที่วิทยาศาสตร์เจริญก้าวหน้าจนหลงผิดไปว่าไม่มีอุปสรรคใดที่เกินความสามารถของมนุษย์ที่จะก้าวข้ามไป โอกาสในการขัดเกลาคติใจของคนก็ยิ่งน้อยลงและความอ่อนแอทางจริยธรรมก็ยิ่งมากขึ้นเท่านั้น อย่างที่ปรากฏว่าเมื่อวิทยาศาสตร์เจริญก้าวหน้าถึงขั้นที่คนคิดสร้างวิถีมตะ แม้แต่ความเป็นมนุษย์และชีวิตจิตใจของผู้อื่นก็กลายเป็นเครื่องมือหรืออุปกรณ์สร้างอาณาจักรที่ขยายเครือข่ายด้วยการโฆษณาและการตลาด ไม่ว่าวิถีมตะเช่นนี้จะสร้างขึ้นได้สำเร็จหรือไม่ก็ตาม นวนิยายเรื่องนี้ก็แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่เชื่อมั่นในวิทยาศาสตร์และความสามารถในการคิดของมนุษย์ก็ไม่ได้ทำสิ่งใด นอกจากแก้ปัญหาหนึ่งเพื่อจะสร้างอีกปัญหาหนึ่ง พร้อมทั้งลดทอนความเป็นมนุษย์ของตัวเองลงไปเรื่อยๆ วิถีมตะเช่นนี้ จึงเป็นเพียงความต้องการจะมีชีวิตยืนยาวในกลียุคที่คนต้องหวาดกลัวความตายและเข่นฆ่ากันเพื่อความอยู่รอดยิ่งกว่ายุคใด ดังนั้น ทางออกของปัญหาจึงอยู่ที่ผลของความสามารถในการคิดอีกด้านคือ ความสามารถจะพัฒนาตัวเองสู่ความเป็นอริยะ ซึ่งในที่นี้หนทางที่ดีที่สุดก็คือพุทธศาสนา

ใน **ตลิ่งสูงซุงหนัก** เห็นได้ว่า การแสวงหาความหมายของชีวิตเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล แต่ละชีวิตต่างมีส่วนพื้นที่ของประสบการณ์ที่ต้องเรียนรู้ และต้องหาทางออกจากปัญหาด้วยตัวเอง ไม่มีใครอาจทำแทนใครได้ แต่ในอีกด้านหนึ่งชีวิตจะมีความหมายไม่ได้หากตัดขาดจากชีวิตอื่น ไม่มีใครอาจทุกข์หรือสุขได้เพียงลำพัง ในแง่ชีวิตจึงเป็นการรับส่วนแบ่งที่ต้องเฉลี่ย นี่คือการตีความชีวิตในแง่มุมที่เชื่อมโยงกับสังคม ความเชื่อมโยงแนวคิดทางปรัชญา กับสำนักทางสังคมเช่นนี้ปรากฏเช่นกันใน เวลา ทางออก จากปัญหาในระดับอภิปรายกับทางออกของปัญหาสังคมจึงเป็นทางเดียวกัน คืออยู่ที่การพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแท้เพื่อคลายความยึดมั่นและความลุ่มหลงในสิ่งสมมุติ แล้วกลับมาให้ความสำคัญกับคุณค่าของจิตใจอันเป็นคุณค่าแท้จริงของความเป็มนุษย์

ท้ายเรื่อง **ตลิ่งสูงซุงหนัก** ก็ยิ่งเห็นได้ชัดเจนว่า แม้ประสงค์จะเข้าใจความหมายของชีวิตในระดับอภิปรายก็ไม่จำเป็นต้องตัดขาดจากความสำนึกทางสังคม เมื่อคำนึงถึงตลิ่งสูงซุงลงมาพร้อมกับปลายสุด โนเสี้ยวเวลาก่อนเสียชีวิต เขาได้เห็นแจ่มแจ้งซึ่งตีความได้ว่า นี่เป็นความหมายของชีวิตในระดับปรมาตม์ตามความหมายของพุทธศาสนา ชีวิตจริง ๆ ของคนเราคือความรู้สึกรู้อยู่ขณะจิตซึ่งปราศจากกรอบสองด้านที่คนเราสร้างขึ้น แต่ละชีวิตจึงมีคุณสมบัติที่เหมือนกัน เป็นอันเดียวกัน จึงกล่าวได้ว่านวนิยายเรื่องนี้ได้ขยายขอบเขตความหมายของชีวิตในระดับประสบการณ์มนุษย์ส่วนบุคคลไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในความหมายระดับที่เป็นปรมาตม์

สรุปและอภิปรายผล

ดังอภิปรายมานี้เห็นได้ว่า นวนิยายแห่งความสำนึกเชิงสังคมในช่วงเวลาร่วม 3 ทศวรรษนี้ แสดงออกถึงความพยายามของนักประพันธ์ที่จะกระตุ้นความสำนึกทางสังคมผ่านวรรณกรรมด้วยการพินิจปัญหาอย่างลุ่มลึก และนำเสนอด้วยพลังทางสุนทรีย์อันโน้มน้าวผู้รับให้ร่วมรู้สึกร่วมครุ่นคิดไปกับประสบการณ์ของตัวละคร ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นคนเล็กคนน้อย ที่อาจจะถูกเบียดขับให้

เป็นคนชายขอบ แต่มีตัวตนของความเป็นมนุษย์ชัดเจน ความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้แต่งปรากฏด้วยความสำนึกว่า ปัญหาที่ซับซ้อนเกินกว่าจะชดทอนไปที่ "ผู้ร้าย" ฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายใดได้ ปัญหาความทุกข์ยากของคนชายขอบแม้เป็นสิ่งที่นักประพันธ์ยังให้ความสนใจแต่ก็ไม่ได้มุ่งเฉพาะประเด็นของการเอารัดเอาเปรียบ ทั้งยังได้แสดงให้เห็นคุณค่าที่น่าชื่นชมในชีวิตของคนยากคนจน แนวทางหลักในการวิเคราะห์ปัญหา ก็คือการวิพากษ์วิจารณ์วัฒนธรรม และวิพากษ์วิจารณ์สังคม ซึ่งเป็นวิธีการที่เอื้อต่อกัน วัฒนธรรมก็คือสิ่งที่สมาชิกของสังคมนั่นเองสร้างขึ้นและผดุงไว้ให้คงอยู่ สมาชิกของสังคมทุกคนจึงมีส่วนในการรับผิดชอบต่อปัญหา ส่วนวิธีการเชิงปรัชญา ก็คือพินิจปัญหาที่ดิ่งลึก ลงสู่ธรรมชาติภายในของความเป็นมนุษย์ ซึ่งไม่ได้มีความผิดแผกกันอย่างสำคัญระหว่างผู้กระทำและผู้ถูกกระทำ ลักษณะเด่นในการมองปัญหาในนวนิยายในช่วงนี้ จึงเป็นการมองปัญหาที่ไม่แบ่งฝักแบ่งฝ่ายว่ามูลเหตุจะต้องมีอยู่แต่เฉพาะผู้กระทำเพียงฝ่ายเดียว ในหลายกรณีบุคคลจำต้องแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในด้วยตนเอง แต่วิธีการเชิงปรัชญาเช่นนี้เอง กล่าวได้ว่าส่งผลให้นวนิยายเชิงสังคมในช่วงนี้สามารถกระตุ้นความสำนึกเชิงสังคมได้ในระดับลึก เพราะผู้อ่านย่อมสำนึกได้ด้วยการเชื่อมโยงไปสู่ประสบการณ์ของตน ไม่ว่าจะแสดงปัญหาด้วยการผูกเรื่อง แนวใด ก็ล้วนมีแก่นที่ผู้อ่านอาจเชื่อมโยงโลกจินตนาการ ไปสู่ประสบการณ์ของตนได้ ในแง่การวิพากษ์วิจารณ์ วัฒนธรรมหรือระบบความคิดของสังคม การตรวจสอบกรอบคิดที่ทั้งผู้เขียนและผู้อ่านต้องยึดถือร่วมกันก็เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง

น่าสังเกตว่า ในช่วงต้นของเวลาร่วม 3 ทศวรรษนี้ นักประพันธ์มีแนวโน้มจะวิพากษ์ความคิดซึ่งมีรากมาจากวัฒนธรรมเดิมในส่วนข้อบกพร่อง แล้วแปรเป็นพื้นความสำนึกในคุณค่าบางประการที่ถูกกละเลย แนวโน้มเช่นนี้น่าพิจารณาว่ามีความเชื่อมโยงกับปัญหาอันเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตวัฒนธรรมและความเจริญทางวัตถุที่มักเป็นปฏิปักษ์กับคุณค่าทางจิตใจ และความเป็นมนุษย์ ในโลกของความเป็นจริงนักประพันธ์

คงมองเห็นว่าทางที่จะสู้กับปัญหานั้นมีอยู่ในรากทางวัฒนธรรมที่แข็งแกร่งของเราเอง โดยเฉพาะความเข้าใจ ธรรมชาติมนุษย์ในแนวพุทธปรัชญาและภูมิปัญญา และคุณธรรมชนบท เช่น การร่วมมือกันอย่างไม่โดดเด่นเดียว การใช้ชีวิตกลมกลืนกับธรรมชาติ ชีวิตที่พอเพียงและแบ่งปัน ซึ่งสมควรแก่การกอบกู้กลับคืนมาเพื่อผดุงสังคมให้อยู่รอดต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- จำลอง ผึ้งชลจิตร. (2547ก). **ในลึก**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สมิต.
- _____. (2547ข). **หลังเที่ยงคืน**. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: สมิต.
- เจตนา นาควัชระ. (2538). **ทางไปสู่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ผู้จัดการ.
- _____. (2547). "ศัตรูที่สิ้นไหล: แง่มุมหนึ่งของวรรณกรรมไทยร่วมสมัย", ใน **พลังการวิจารณ์: วรรณศิลป์**. กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น.
- ชาติ กอบจิตติ. (2538). "เรื่องจากปก", ใน **ไรเตอร์** (29 กุมภาพันธ์) 61-80.
- _____. (2546). **หมาหน้าลอยน้ำ**. (พิมพ์ครั้งที่ 13). กรุงเทพฯ: หอน.
- _____. (2547ก). **คำพิพากษา**. (พิมพ์ครั้งที่ 39). กรุงเทพฯ: หอน.
- _____. (2547ข). **จนตรอก**. (พิมพ์ครั้งที่ 20). กรุงเทพฯ: หอน.
- _____. (2548). **เวลา**. (พิมพ์ครั้งที่ 15). กรุงเทพฯ: หอน.
- นิคม รายยาวา (นามปากกา). (2547ก). **ตะกวดกับคอบผู้**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ต้นหมาก.
- _____. (2547ข). **ตลิ่งสูง ชุงหนัก**. กรุงเทพฯ: รูปรี.
- นิพพานฯ (นามปากกา). (2530). **ผีเสื้อและดอกไม้**. (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: กระดังง์.
- _____. (2539). **ปีกความฝัน**. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ผีเสื้อ.
- ประชาคม ลุนาชัย. (2545). **ดอกไม้กลางเมือง**. กรุงเทพฯ: มติชน.

- _____. (2546). กลางทะเลลึก. กรุงเทพฯ: มติชน.
- วิวัฒน์ วรรณยางกูร. (2539). **ปลายหาฟ้าเขียว**. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: มิ่งมิตร.
- _____. (2546). **สิงห์สาโท**. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สยามอินเตอร์บุ๊ค.
- วิมล ไทรนันทกุล. (2531). **คนทรงเจ้า**. อัญญา: ทานตะวัน.
- _____. (2544). **งู**. (พิมพ์ครั้งที่ 8). ปทุมธานี: สยามประเทศ.
- _____. (2548). **อมตะ**. (พิมพ์ครั้งที่ 5). ปทุมธานี: สยามประเทศ.
- ศิลา โคมฉาย (นามปากกา). (2532). **ทางเสือ**. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: มิ่งมิตร.
- สุจินต์ หลงขาว. (2550). **การศึกษาเรื่องสั้นของนิคม รายยาว**, วิทยาลัยพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อมร โสภณวิเศษวงศ์. (2514). **ปรัชญาเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อัศศิริ ธรรมโชติ. (2548). **ทะเลและกาลเวลา**. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: บางเล่ม.